

תשובות רבי חיים ויטאל

רבי חיים ויטאל, תלמידו הגדול של רבינו האר"י בקבלה ותלמיד תלמידו של מרן ר' יוסף קארו בנגלה, מפורסם הוא בעיקר מצד חיבוריו בקבלה, שהוא היחיד שהרשה לו רבו לכתוב את תורתו וכל שגילה, בעיקר לו גילה. חיבוריו של מהרח"ו בתורת הסוד נתגלו ברובם ואילו הנגלה — נסתר. והן גדול היה גם בתלמוד. כשהיה כבן ט"ו שנים כבר הכיר מרן בכשרונו ומהרח"ו מעיד ש"צוה מהר"ר יוסף קארו ז"ל למורי ה"ר משה אלשיך בשם המלאך המגיד הדובר בו שיזהר מאד ללמדני בכל יכלתו, כי אני הוא העתיד לישאר אחרינו בדור ממלא מקומו"¹.

אכן ר' משה אלשיך, שאחרי שנסתלק מרן עברה לו רשות הסמיכה, אין אנו יודעים שסמך חכם מחכמי צפת אלא את מהרח"ו (ביום כ' באלול שנת ש"נ)². כל ימיו שימש מהרח"ו ברבנות, תחילה בירושלים, לפני ר' בצלאל אשכנזי ואחריו, בשנות של"ח—שמ"ו ואחרי פטירתו בשנת שנ"ב וישב שם כחמש שנים³. אחר כך נקרא לדמשק והיה רב ק"ק איסקליין וישב על כסא הרבנות עד יום פטירתו בשנת ש"פ.

בכל שנות רבנותו הקדיש מהרח"ו רובי עתותיו לשפוט ולדון ולהרביץ תורה, ובין תלמידיו בירושלים היה כידוע ר' שלמה עדני בעל "מלאכת שלמה", כפי שהוא עצמו כותב בהקדמה לפירושו למשנה. הוא חילק עתותיו חציו לכך וחציו

1 ס' התויונות, ירושלים תשי"ד, עמ' ב'.

2 עיין מש"כ על כך בני מ' בניהו, חידושה של הסמיכה בצפת, ספר היובל לפרופ' יצחק בער, ירושלים תשכ"א, עמ' 256, ועיין נוסח הסמיכה, שם, עמ' 266.

3 עיין דברי בני הנ"ל במאמרו רבי חיים ויטאל בירושלים, סיני, כרך ל', תשי"ב, עמ' ס"ה—ס"ח.

יצחק נסים

לקבלה, היום למעשה והלילה לכתיבה וללימוד הקבלה, ודווקא מה שלמד בצנעה ועם מקצת "חברים" כתב על ספר, מה שאין כן תשובותיו וחידושויו בהלכה. אם לא היה עושה כן לא היה מספיק לעסוק בקבלה, ששורש נשמתו נמשכה אליה.

כל שכתב מהרח"ו לא התכוון לפרסמו. על כתבי הקבלה העיד רבינו החיד"א שהמהדורא בתרא ציוות מהרח"ו לגנוזה בקברו⁴. בנו, ר' שמואל ויטאל, ישב שנים רבות להעתיקם ולעורכם ואף הוא כאביו, נותרו רובי תורתו בכתובים ועדיין לא זכו לצאת לאור עולם.

כתבים הרבה בכתב-ידו ממש של מהרח"ו נמצאו במצרים והרב חיד"א עיין בהם שם ומוזכרים בספריו. ביניהם הוא מציין "חידושים על הש"ס והתוס' מכתב ידו"⁵. כתב-יד זה לא ידוע היכן הוא ואם נשתמר או אבד. מכל מקום בשנים האחרונות זכינו לגילוי ספר "חיים שנים ישלם" בכתב-ידו של בנו ר' שמואל ויטאל (כ"י גינצבורג במוסקבה שתצלומו במכון בן-צבי), שבו העתיק כמה פירושי סוגיות וחידושים על הש"ס והש"ע משל מור אביו ומשלו (החידושים על התלמוד נדפסים והולכים בש"ס הגדול היוצא לאור בירושלים בהוצאת אל המקורות).

והנה, אין ספק שמהרח"ו כתב תשובות ועד היום לא נדפסה אלא אחת. התשובה היא בדיני ממונות, שכתב בשנים הראשונות לשבתו בדמשק ושלחה לר' יוסף מטרנאי ונדפסה בתשובותיו (חלק א', סי' ע"ב, קושטא ת"א, דף פ"ח ע"ג). מלבד זה נדפסו שורות אחדות שכתב על תשובת מהריט"ץ בשנת ש"ה⁶. חמש תשובות שלו, שכתב בלי ספק בעודו בצפת ובכמה מהן הוא נושא ונותן בהלכות ארץ-ישראל, כלולות בקובץ תשובותיו הגדול של בנו, הוא ס' "באר מים חיים", הנמצא בכתב-יד בספריית הבודליאנה באוקספורד (סי' 832), וצילומו במכון בן-צבי בירושלים. ר' שמואל ויטאל מעיד עליהן ש"היו בקרן זוית בגניזה". כלומר שאלו בלבד מצא ותו לא. שרידים יחידים אלה מצווה להדפיסם, למען יתפרסמו דבריו של מהרח"ו גם בפשט.

השאלה הראשונה היא בענין אכילת חולין בטהרה בזמן הזה. הרב השואל, ששמו לא נזכר, כותב ש"חכם אחד רשום בחסידות בדורנו זה נהג בטהרה הזאת", והוא לא היה היחיד. וכיצד עשו זאת? היו "מביאים המים מהמעין בכלי אבנים שאינם מקבלים טומאה ונוהרין שלא יגעו במים. ושותים על ידי זריקה מרחוק באופן שלא יגעו במים כי אם באיברים הפנימיים".

אכן, בהנהגות מקובלי צפת ששלחו לחוץ לארץ בשנת של"ז, כתוב "יש

4 שם הגדולים בערכו. 5 שם הגדולים, שם.

6 תשובות לקהלת עאנה לרבי יום טוב צהלון, יוצאות לאור ע"י מ' בניהו, קבץ על יד ה', עמ' קס"ב.

תשובות רבי חיים ויטאל

חסידים ואנשי מעשה שאוכלים חוליהם בטהרה בעשרה ימי תשובה וכן בפסח⁷. דבר זה יוצא גם מהנהגותיו של המקובל ר' אברהם הלוי ברוכים, תלמידו של הרמ"ק⁸. באותו הזמן ממש כתב המבי"ט על חסידים שנמצאו בצפת והפליגו במנהגי חסידות עד שנמצאו „נפרשים ממנו ממאכלינו ומשתינו וכליהם מכלים שונים ועושים במ"ה לעצמם להתקדש במה שמותר לחכמים גדולים מהם, ובסעודות של מצוה אינם רוצים להזדמן אפי' לקרוביהם... נפרשי' בשולחנם במאכלם בשנים א' אוכל בשר וא' אוכל גבינ' או א' אוכל חולין וכהן אוכל תרומ"י⁹. חכמי צפת גזרו בחרם שלא יתוויקו בכמה חומרות ואת תשובתו מסיים המבי"ט בלשון זה: „והפרושים הקדמונים שהיו אוכלים חוליהם על טהרת הקדש או על טהרת חטאת היה להתנהג לכשיאכלו הקדש". ונראה שהוא מרמז על מנהג זה, שאין טעם לנהוג בו בזמננו.

השואל תמה על המנהג, כיצד אפשר לקיימו בזמן שכולנו טמאי מתים ואין לנו אפר הפרה ליטהר. אמנם נזכר בירושלמי (שבת א, ח) שר' חייא ציווה לרב שלפחות שבעה ימים יזהר לאכול בטהרה, ואביהעזרי פירש שהכוונה לימים שבין כסא לעשור. אבל בידם היה אפר הפרה. כך השיב גם האר"י למהרש"א, ששאל ממנו למה בימי ר' ישמעאל ור' עקיבא „היו משתמשים בשמות נוראים", כמו שנזכר בפרקי היכלות. וזה לשונו: „כי בזמנם היה אפר פרה מצוי והיו נוהרים מכל הטומאות לגמרי, אבל אנחנו כלנו טמאי מת ואין לנו אפר פרה ליטהר מטמאת מת"¹⁰.

השואל נושא ונותן ומקשה שאף אם נוהרים שהמאכלים לא יוכשרו לקבל טומאה, הרי בעת שיוכנסו לפה ייטמאו ברוק ואין הפה נקרא בית הסתרים. אבל מהרש"א העלה בתשובתו, שרוקו של אדם אינו מכשיר ואינו מטמא בהיותו תוך פיו אלא אם כן נתלש. בזה לימד, שאותם שרוצים לנהוג בדרך חסידות זאת יכולים הם מבחינת האפשרות, אבל לעצם הענין הוא כותב שרבו, הוא האר"י, „לא נהג מנהג זה מימיו".

7 נתפרסמו עלידי הרב יעקב מ' טולידאנו ז"ל בספרו אוצר גנוזים, ירושלים תשכ"ז, עמ' 51.
8 בספר האנגלי של ש' שכטר, מחקרים ביהדות, ח"ב, עמ' 298. וכאן הנוסח „קידם הפסח ובי ימי תשובה".

9 שו"ת המבי"ט, חלק ג', סי' ס"ח, ויניציאה ש"צ, דף קל"ב ע"א.
10 שער רוח הקדש, ירושלים תרע"ב, דף י"ג ע"ב. הרב חיד"א כותב שברור לו „דרבינו האר"י זצ"ל היה נטהר באפר פרה על יד אליהו זכור לטוב, ואז נחה עליו רוח הקדש להפליא. והגם כי לא ראיתי כחבר רמז מזה ולא שמעתי, לבי אומר לי שהרב ז"ל היה מעלים הדבר העלם נמרץ לרוב ענותנותו". מדבר קדמות, ליחורנו תקנ"ג, מערכת א' אות כ"ו, ועיי"ש שכתב „שאפר הפרה היה לאמוראים".

יצחק נסים

מענין הדבר שבעל השל"ה כותב בפשיטות שהאר"י היה נוהג מנהג חסידות זה. אף הדרך שבה היו עושים זאת, שונה היא מזו שהיתה רווחת בימי מהרח"ו. ז"ל: „עוד יש טהרה באכילה וכמו שהיו נוהגים הקדמונים שהיו אוכלין חולין שלהן בטהרה, אבל הוא דבר כבד במאוד לקיים זה מאחר שאנחנו כולנו טמאים, א"כ צריך לראות שלא יהיה המאכל מוכשר לקבל טומאה, דהיינו הלחם שהוא אוכל צריך להיות לו דגן שהיה משומר שלא בא עליו מים משעת קצירה, גמצא שלא הוכשר לקבל טומאה, וילוש העיסה במי פירות ג"כ שהם משומרים שלא בא עליהם מים משעת קצירה, ולא יוכל לאכול כי אם ביצים ופירות שלא הוכשרו, וכשירצה לשתות, ילך אל הבאר או אל הנהר וישוח וישתה שלא יגע בהם ויטמאם, ותאלהי הקדוש האר"י ז"ל היה נוהג כן מראש השנה עד אחר יום הכיפורים"¹⁰. ברי שעדותו של הרח"ו היא המוחזקת, וזכרנו שאחרי פטירתו של האר"י תלו בו גם מנהגי חסידות שלא אחז בהם.

בשתי תשובות (פד—פה) דן מהרח"ו בהלכות ארץ-ישראל. בארץ-ישראל רוב העולם היו נוהגים להוציא תרומה ומעשרות מן היין הנעשה מצימוקים, אף-על-פי שפירות שגדלו בקרקע הגוי ונגמרה מלאכתן ביד הגוי ומרחן הגוי פטורים. הרב השואל סבור היה שאין לדמות צימוקים לענבים, כיוון שענבים יש שהגוי בוצרן לדעת ישראל לעשותם יין, וכדי שלא יבוא לידי שגגה מן הענבים שבצרם הגוי לאכילה, לבין הענבים שבצרם הגוי לדריכה, לכך נהגו להפריש מעשרות מכל היין שנעשה מן הענבים, מה שאין כן הצימוקים. תשובת מהרח"ו היתה שיש להפריש גם מיין צימוקים, כיוון שלפעמים קונה אותם ישראל לעשותם יין ובוה נחשב גמר מלאכתן ביד ישראל, אבל מספק אין לברך.

כמו כן נשאל על ירקות שגזרעו בכרם של גוי בארץ-ישראל לפני שעשה הכרם פירות, אם חל עליהם איסור כלאים ואם צריך לחקור עליהם אם הם זרועים בתוך הכרם או לא. וכמה ספיקות מנה השואל והסיק שלדעתו מותרים. מהרח"ו הסכים עמו, אלא שחילק כמה חילוקים.

והנה, בשער המצות הביא מהרח"ו כמה הוזהרות שהזהירו האר"י בדיני ארץ-ישראל, כגון שלא לאכול שומשמן כמו שהם עד שיוציא מהן מעשר, לפי שגמר מלאכתן היא בהוצאת שמן ביד גוי, אבל כשאוכלן כמות שהן, גמר מלאכתן הוא על-ידי עצמו ונתחייב במעשר. וכן בענין הזיתים המרים שממתקים אותם על-ידי ישראל נחשב גמר מלאכתן על-ידי ישראל, נגד דעת האומרים שאין הכבישה גמר המלאכה אלא ביד הגוי בזמן שלקט לתוך הכלכלה¹¹. ובענין הענבים

¹⁰ שני לוחות הברית, שער האותיות, אמשטרדם תנ"ה, דף ס"ז ע"א.

¹¹ ועיין שו"ת הרדב"ז, חלק ה', ס"ב ב' אלפים ק"ו, דף י"ד ע"ד. ס' חרדים והרב חיד"א בס'

יצחק נסים

הירקות המובאות בעיר משאר גינות, שאין ידוע אם יש בהן כלאים, ומאריך בבירור הספיקות שיש בדבר, ולא זו בלבד אלא שלדעתו „הירק שתחת גפנים אלו אינם כלאים, מפני שהגפן גבוה הרב מן הירק ואין סביר שיאסור הגפן באויר לירק של מטה יותר מן השיעור שאסור הכרם לירק הנמוע בצדו תוך ד' אמות או גפן יחידה תוך ו' טפחים“¹⁷. על שאלות אלו עצמן נשאל מצפת גם מהרשד"ם¹⁸, ומתשובותיו מתברר ש„חכמי העיר היושבים שם ראשונה [היו] מוחים בידם“¹⁹ של המחמירים. דעת מהרשד"ם הסכימה עמהם לענין דינא, אבל על החרם שהכריזו על המחמירים כתב „לא ישרה נפשי בזה“.

המורם מכל האמור, ששאלות אלו נתעוררו בצפת בזמן אחד והדעת נותנת שר' חיים ויטאל כתב תשובותיו עליהן באותו זמן. וכפי שמסר לי בני מאיר בניהו העלה בחקירותיו ששתי תשובות אלו של המבי"ט נכתבו הראשונה בין שנת של"ה לשנת של"ו והשניה בשנת של"ז, ונמצאו הדברים מכוונים, אחרי פטירתו של תאר"י ובעוד מהרח"ו היה יושב בצפת.

התשובות

[ריט, ב] הנה השאלות האלו נשאלו למורי הרב אבי זל"ה והיו בקרן זוית בגניזה. ואמרתי טוב להעתיקם פה אעפ"י שיש מהם שאינם נוהגות בזמנינו זה, עכ"ז יש מהם איזו נפקותא, וחפץ ה' בידינו יצלח אכ"ר.

בדין אם אפשר לנהוג חולין בטהרה בזמן הזה

שאלה פ.ב. ילמדנו רבינו אם אפשר לנהוג בזמן הזה שום טהרה באיזה אופן שיהיה. לפי שראיתי קצת מהחסידים שנוהגים לאכול חולין בטהרה בשבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, ושאלתי להם מנא לכון דא, ואמרו שסומכים על לשון הירושלמי¹ שהביא הרב רבינו יעקב ז"ל בטור א"ח בסימן תר"ב² וז"ל: ר' חייא מפקד לרב, אי את יכול למיכל בוליה שתא בטהרה אכיל, ואי לא אכיל שבעה יומין בשתא. וכתב אבי העזרי ז"ל, אלו שבעה ימים שבין ר"ה ל"ה. וקורא אותם שבעה, לפי שבר"ה לא היה צריך ליוהר לאכול בטהרה, שפשיטא שיאכל

17 שם, סי' קכ"ז, דף קכ"ז ע"ב.

18 שו"ת מהרשד"ם יורה דעה סי' קצ"ב, שאלוניק שני, דף קכ"ט ע"א.

19 שם, סי' קצ"ג, דף קל"א ע"ג.

1 שבת פרק א', הלכה ח'.

2 צ"ל תר"ג. וכבר העיר על כך ר' נסים יצחק פאלאגי בספרו יפה ללב, ח"ב, סי' תר"ג, דף נ"ח ע"א.

בטהרה, שחייב אדם לטהר עצמו ברגל. ולא נשאר עדין אלא שבעה ימים חול שהוצרך להזהירו עליהם. ועל כן נוהגים באשכנז, שאף מי שאינו נוהר מפת של גוים בכל ימות השנה, בעשרת ימי תשובה הוא נוהר עכ"ל הר"י ז"ל.

אמרתיו ואיך אפשר לנהוג בזמן הזה טהרה, והלא כולנו טמאי מת ושרץ וזבים ומגע נדות, ואפילו שיטהר בטבילה היא לכל שאר הטומאות. האמנם לטמא מת וכיוצא בו שצריך אפר פרה כיצד יטהר בזמן הזה. השיבו לי שאפשר לאכול חולין, אוכלין שלא הוכשרו כלל ולכן אינם מקבלין טומאה, ואח"כ לשיין העיסה במי פירות שלא הוכשרו, ובעת האכילה אוכלים אותם על ידי זריקה באופן שלא יגעו באוכלים אחר שיכנסו לתוך הפה. ואעפ"י שנוגעין במשקין שבתוך הפה והשיניים והלשון, אמרו שהוא מגע בית הסתרים [רכ, א] דלא אקרי מגע. וגם אינו מכשיר האוכלין ולא מטמאם.

וזהו סדר התיקון שעושים באכילה ובשתיה: מביאים המים מהמעין בכלי אבנים שאינם מקבלין טומאה ונוהרין שלא יגעו במים. ושותים על ידי זריקה מרחוק באופן שלא יגעו במים כי אם באיברים הפנימיים². וזהו סדר טהרתם. עוד אמרו לי, שגם חכם אחד רשום בחסידות בדורנו זה נהג בטהרה הזאת כסדר הזה גם כן. ואמרתיו אני אל לבי עת לעשות לה' ולהתלמד עד יבא מורה צדק ונדעה נדרפה לדעת את ה'.

ולדחות ראיתם אומר לפי עניות דעתי, שמה שאמרו בירושלמי ר' חייא מפקד לרב וכו'. עדין היה להם אפר פרה ולכן היו יכולין לטהר עצמם ולאכול חולין בטהרה, שאם לא כן היה לו לומר לו אכול חולין טהורים. ולא אמר לו אלא בטהרה אכיל. וזהו מה שדקדק הר"י ז"ל בלשונו, שאמר שבר"ה לא היה צריך ליוהר שפשיטא שחייב האדם לטהר עצמו ברגל. וזה אי אפשר בלא אפר פרה. ואם לא כן היה לו לומר חייב אדם לאכול חולין טהורים ברגל. ועוד שאם בדין הוא חיוב זה על כל אדם בכל רגל ורגל אף בזמן הזה, למה לא כתבו בלשון

² ר' דברי השל"ה שהובאו לעיל במבוא. על דבריו כתב בעל מגן אברהם בס' תר"ג: "וצ"ע דנטמא בפיו כדאיתא בקידושין דף כה ובכמה דוכתי". בעל אליה רבה (סי' תר"ג) השיב על דבריו וכתב דהא מקוה לא מטמא ומים שבפיו מחובר למקוה עד שיבלענו ובית הסתרים לא מטמא. בעל בית מאיר כתב שאפשר לידחק ולומר ששוהה עד שהמים נגרים לתוך פיו הרבה, באופן שכל כמה שהם בפיו ונוגעים בלשונו נכשר הפה, הם עדין מחוברים למי הנגר ואין מקבלין טומאה וכשבים לבית הבליעה היא מגע בית הסתרים שאינו מקבל טומאה. אבל זה ודאי צ"ע איך יאכל מה שלא הוכשר הא הוכשר בפה צ"י הרוק. ועיין עירובין (דף צ"ז). ובעיקר החומרא א"י דמהיכא תיתי להחמיר יותר ממה שהראשונים אוכלי חוליהן בטהרה לא החמירו כדאיתא בשבת (דף י'), אטו זכ פרוש לאו דברים טמאים אכל, וע"כ לא הוכרתו לכך. וע"ש פירש"י ודוק. עיין גם בס' מור וקציעה להיעב"ץ ובהגהות מהרש"ם בארחת חיים, סי' תר"ג.

יצחק נסים

חיוב כמו שכתב מה שנוהגים באשכנז, שאף מי שאינו נוהר מפת של גוים בכל השנה לפחות בעשרת ימי תשובה נוהר. וכמו כן אם באמת אינם צריכים לאפר פרה לטהרה בזמן הזה, יכתוב המנהג הזה לדין.

ועוד קשה, כי מה ענין זה לזה ואין הגדון דומה לראיה. שהנה הפת של גוים אין איסורו אלא מדרבנן משום חתנות בלבד³. והטהרה ברגל הוא חובה עלינו מן התורה, כמו שכתב הרב ז"ל בעצמו. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות טומאת אוכלין, וז"ל: כל ישראל מזהרין להיות טהורים בכל רגל וכו'. וזהו שנאמר בתורה בנבלתם לא תגעו ברגל בלבד. ואם נטמא אינו לוקה עכ"ל. הרי מפורש שטהרת הרגל היא מן התורה. אם כן כפי זה לא היה לו להר"י ז"ל להזהירנו במקום הזה מדין פת של גוים, אלא ודאי שכונתו היא, שראה שאי אפשר בזמן הזה לנהוג שום טהרה ולפחות בא להזהירנו מפת של גוים שמלבד איסורו יש בו טומאה נוספת של ע"ז.

וכי תימא שמא גם בזמן ר' חייא לא היה נמצא אפר פרה ואפילו הכי היה מצוה לרב שיאכל בטהרה, לא מצית למימר הכי, משום ששמענו שהרא"ש⁴ ז"ל כתב בשם התוספות ז"ל וכן הוא מוסכם בפי כל התלמודים שעד זמן אביי ורבא היה להם עדין אפר פרה מצוי.

[אמר שמואל המעתיק: והוא בהכרח במ"ש בגמרא בסנהדרין פרק ז' וז"ל רבא ברא גברא וכו'. רב חנינא ורב אושעיא הוו מברו עגלא תילתא ואכלי ליה וכו' באותם שהיו בוראים עגלא תלתא בכל ע"ש ואוכלים אותו וע"ש. ועוד מעשה באותו אדם שלא היה מדבר וכו' ואמר לו מן חבריך את טוב לעפריך, והיו בוראים אותו בס' יצירה, כמו שפירש שם רש"י ז"ל והתוספות. ולא היו יכולים לעשות המעשים האלו בטומאה אם לא בטהרה אפר פרה כאשר הוא פשוט אצלנו. ואם כן בהכרח הוא שהיה מצוי אצלם עדין אפר פרה. כנלע"ד שמואל].

וכי תימא מספיקא לא גמרינן, אם כן נחזור לקושיין, היאך היה מצוה ר' חייא לרב לאכול חולין בטהרה, וכמו שנראה מדברי הרמב"ם ז"ל כמו שכתבנו. ועוד קשה, דנראה שמה שאוכלים בלי שום הכשר ועל ידי זריקה לא הועילו בתקנתם כלל. כי מה שאומרים שהפה של האדם נקרא מגע בית הסתרים אינו כן. שכן כתב הרמב"ם ז"ל רפ"א מהלכות טומאת מת וז"ל: טומאת מגע האמורה בכל מקום בין במת בין [רכ, ב] בשאר טמאים. הוא שנגע האדם בבשרו בטומאה עצמה וכו'. ואפילו בלשונו הרי זה טמא וכו'. או בשיניו כיון שהם מחוברים לגוף הרי הם כגוף. אבל אם תחב אדם טומאה בכוש והכניסה לתוך גרונו של אדם ולא נגעה בלשונו וכו', לא נטמא הבולע משום מגע זה שהרי לא נגעה בבשרו, שנגיעת

3 וע"ז דף ל"ה ע"ב. 4 סוף הלכות חלה ובריש פ' כל הבשר. ועיין ב"י יו"ד סי' שכ"ב.

פנים אינה נגיעה עכ"ל. הרי כתב בפירוש שמגע הלשון והשיניים שמה נגיעה לקבל האדם טומאה ואינה בית הסתרים. ואומר אני שהוא הדין לטמא אוכלין שמה נגיעה. ואם כן על כרחין האוכלין נוגעים בשיניים ובלשון וברוק הטמאים וכשבולעין בולעין דבר טמא.

עוד כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שני וז"ל: הבלועין מצילין על הטהורים ומונעים את הטומאה. כיצד וכו' עד אין הבלועין אלא בבטן נפש החיה וכו'. משמע דדוקא הבטן מקרי בית הסתרים אבל לא הפה. עוד כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"ד מהלכות כלים וז"ל: דברים שבתוך הפה או בתוך הקמטים אינם כבלועים וכו' עד נטמאו אוכלין שבפיו. הרי בפירוש שאוכלין מקבלין טומאה תוך הפה. עוד כתב הרמב"ם ז"ל בפרק עשירי מהלכות תרומות וז"ל: היה אוכל בתרומה ואמרו לו נטמאת, או נטמאת התרומה וכו', הרי אלו יפלוטו עכ"ל.ה. וכי היאך יכולה לתרומה להיטמא בתוך פה טהור אם לא על ידי שתחב לו חבירו שרץ לתוך פיו ואח"כ נגע בתרומה. וכן משמע מפירוש רבינו שמשון ז"ל וע"ש.

עוד ראיה לדברינו שהאוכלין והמשקין מקבלין טומאה תוך הפה, מהא דאמרינן פ"ק דשבת גבי י"ח דברים שגזרו בעלית חנניא בן חזקיה בן גרון, גבי האוכל אוכל ראשון ראשון והשתנה משקין טמאים שהוא פוסל את התרומה. ופירשו ז"ל דטעמא דגזור בהני, דומנין דאכיל אוכלין טמאים ושדי משקין דתרומת בפומיה. בעוד שהאוכלין טמאים בפיו ופסיל להו. וזמנין דשתי משקין טמאים ובעודם בפיו שדי אוכלין דתרומה בפיו ופסיל להו וכו'. הרי נו' בפירוש שהאוכלין והמשקין מקבלין טומאה בתוך הפה ולא אמרו בית הסתרים הוא. דאם לא כן למה להו למגור. ובנ"ד אין לך שרץ גדול מלשונו ושיניו ורוקו שהם טמאי מת וגם שאר הטומאות.

וכ"ת שאין האוכלין מוכשרין, הרי הוכשרו ברוק שהוא תולדת המים, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"י מהלכות טומאת אוכלין וז"ל: תולדה למים הם היוצא מן העין וכו', ומן הפה וכו' עכ"ל. וגדולה מזה שגם המשקין היוצאין ממנו הוא טמא, וטומאה והכשר באין כאחד ומטמאין אפילו שלא לרצון. וכן כתב הרב ז"ל בפרק הג"ל: המשקין היוצאין מאותם הטמאין שאותן משקין אבות טמאה, מטמאין בלא הכשר שטומאה והכשר באין כאחד וכו', עד מטמאין כמשקין טמאים שמתמאין בלא כונה, שמשקין טמאין מטמאין לרצון ושלא לרצון עכ"ל. הרי בפירוש שאפילו בלא הכשר ובלא טומאת הלשון והשיניים אוכלין דבר טמא.

וכ"ת שאין אנו זבים, אי אפשר לומר כן, כי מי הוא שבדק עצמו כל ימיו שלא ראה זוב. או אם ראה וספר שבעה ימים נקיים ואח"כ טבל במים חיים. ואע"פ שטבל לקירוי לא עלתה לו טבילה. ואעפ"י שנודה שאין אנו זבים, מי מצית למימר שאין אנו טמאין בטומאת מת או מטומאת נדה. מי מצית למימר

יצחק נסים

שניצולת מאחד מהם. וכ"ת שאין משקה טמא מת מטמא כמו משקה זב, אין הכי נמי. ואפילו הכי כבר כתב הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות שאר אבות הטומאות וז"ל: כל המטמאין בין קלין בין חמורים משקים היוצאים מהם כגון רוקן וכו'. הרי הן כמשקין שנגעו בהם אלו ואלו ראשון לטומאה וכו'. הרי בפירוש שהם משקין טמאין ומטמאין לרצון ושלא לרצון.

[רכא, א] וכי תימא שאין מכשיר בפנים אלא חוץ לפה. הרי כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שני מהלכות מקואות וז"ל: נתנה מעות בפיה וירדה וטבלה וכו' עד אבל טמאה על גב רוקה עכ"ל. הרי בפירוש שגם בתוך הפה הרוק מטמא. וא"ת והרי כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות טומאת אוכלין שאין המשקין מכשירין עד שיתלשו ממקום חיבורם, ואם כן רוק זה עדין לא נתלש ממקומו. וי"ל שזה הוא לענין הכשר, אבל לענין טומאה לטמא אין צריך שיתלשו. אי גמי י"ל שכמתהפך המאכל בפיו כדי ללועסו או נתלש הרוק ממקומו, והתכשר והטומאה באים באחד. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ' ט"ו מהלכות טומאת אוכלין וז"ל: מי שהיה אוכל תרומה בידים טמאות, כגון דבילה שלא הוכשרה והכניס ידו לתוך פיו ליטול צרור, אם הפך בטמאת הדבילה ברירו שהרי נטמא בידו מפני שעקרו עכ"ל. ורירו היינו רוקו. ולפי שזה היה טהור ולא טמא זולתי שידי טמאים, לזה צריך לומר שהוכשרה הדבילה ברוק אחר שהפך בידו שהיא טמאה.

אבל בנ"ד אין צריך לזה, שהרי רוקו בעצמו הוא טמא וכשהוא מהפך האוכלין בפיו מצד אל צד נתלש הרוק ומכשיר והאוכלין מקבלין טומאת מתלשון או מהרוק עצמו, שהתכשר וגם הטומאה באין כאחד ואין צריך רצון כמו שאמרנו. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שני מהלכות טומאת אוכלין וז"ל: משקין טמאין שנפלו על האוכלין נטמאו אעפ"י שנפלו שלא ברצון הבעלים עכ"ל. ועוד דלא אפשר למימר דלא ניתא ליה ברוק שבפיו. ודבר ברור ופשוט הוא שהאוכלין מקבלין טומאה לעצמן בכל שהוא. וז"ל בפ"ד מהלכות טומאת אוכלין: כמה שיעור טומאת אוכלין לטומאת עצמן, בכל שהוא אפילו שומשום, אפילו חרדל מיתטמא שנאמר מבל האוכל אשר יאכל כל שהוא עכ"ל.

הרי מפורש מכל מה שכתבתי שאי אפשר לאכול חולין טהורין בזמן הזה, וכל זה הוא לטומאת האוכלין. אבל לטומאת המשקין אין צריך לכל זה, כי מאחר שנוגעין המשקין בפיו ובלשונו וברוקו מתטמאין על כל פעם בעל כרחם. וכל מה שכתבתי משם הרמב"ם ז"ל לא מצאתי חולק עליו לפי עניות דעתי. כי גם הראב"ד ז"ל מחמיר יותר בענין מי פירות, שהרמב"ם ז"ל סובר שמי פירות אינם כפירות ואינם מקבלים טומאה אפילו שהוכשרו קודם ואינם מכשירים. והראב"ד ז"ל סובר שמי פירות הם כפירות עצמם ואם הוכשרו בעודם פירות מקבלים טומאה.

עד כאן הוא מה שהגיע יד שכלי הקצור לכתוב בנדון זה כאן. ומעתה יורנו מורנו רבינו מורה צדק הדרך ישכן אור. ואם יש איזו שגיאה בדברי אלה ידריכני בדרך אמת כי תורה היא וללמוד אני צריך. וגם יורנו אעיקרא דדינא אם אפשר לאכול חולין טהורין בזמן הזה, או לנהוג שום טהרה אחרת. ילמדנו אופן עשייתה, כי מצד טהרת המאכלין יתטהרו הנפשות והמעשים, כמו שכתב הרמב"ם ז"ל סוף הלכות טומאת אוכלין. ושכרו כפול מן השמים.

תשובה. על מה ששאל מעלת כבוד תורתך אם אפשר לאכול חולין בטהרה בזמן הזה. יודע לכ"ת כי הרב מורי ז"ל לא נהג מנהג זה מימיו. והוא למנהג. האמנם לענין הדין אשיב תשובה לכ"ת בקצרה כאשר הורוני מן השמים. ודבר זה הוא [רכא, ב] מבואר בכמה מקומות: ריש פרק ה' ממסכת תרומות וז"ל: סאה תרומה טמאה שנפלה וכו'. ואם טמאים היו אותם החולין יאכלו נקודים וכו'. ופירש הרמב"ם ז"ל ואסור לאכול תרומה טמאה, אבל נבקש דרך שיוכל לאכלה והוא שיאכלנה נקודים או תלוש במי פירות וכו'. ואם רוקו של אדם מטמא אף בהיותו עדין בתוך פיו הרי הוכשרה התרומה. וטהרה המעורבת בחולין הטמאים והאוכלם מתטמא מדרבנן כסיבת אכילתו החולין הטמאים כנוי פ"ה משאר אבות הטומאות. ורוקו חוזר להיותו מטמא את התרומה. ועוד שהרוק שבפה מכשיר את התרומה ואז מתטמאת התרומה מן החולין הטמאים ההם. אם כן מאחר שרוקו חוזר להיותו מטמא את התרומה הטהרה המעורבת בה אחר אוכלה בטומאה דרבנן ואין כאן שום דרך שיוכל לאכלה בטהרה. אלא על כרחין רוקו של אדם אינו מכשיר ואינו מטמא בהיותו בתוך פיו וכמו שיתבאר זה לקמן בע"ה.

גם בפרק שני ממסכת מעשר שני איתא וז"ל: כרשיני מעשר שני יאכלו צמחונין. נטמאו, ר' טרפון אומר יתחלקו לעיסות. וכתב רבינו עובדיה ז"ל: יתחלקו לעיסות ואינן כשאר מעשר וכו' וככה יאכלו אותם. ואם רוקו של פיו מטמא בהיותו בתוך פיו הרי אוכלם בטומאה. גם הרמב"ם ז"ל בסוף פרק חמשה עשר מהלכות טומאת אוכלין כתב וז"ל: האשה שהיתה אוכלת אוכלין של תרומה שאין מוכשרין והיתה גורפת את התנור הטמא וכו'. והרי כי כשגרפה התנור הטמא נטמאת האשה הזאת טומאת כל גופה. ואם כן למה ליה למימר שמא שמצצה אצבעה בפיה ונטמאת התרומה שבפיה והרי רוקה מכשיר ומטמא אוכלין שבפיה בלתי נתינת אצבע לתוך פיה, אלא על כרחין אין רוקו מכשיר ומטמא בהיותו בתוך הפה כלל, אלא אם כן נתנה אצבעה בפה למצוץ, דאז רצונה הוא לעקור רוקה במציצת האצבע. וכמו שכתב גם כן בדין שלמעלה מזה וז"ל: מי שהיה אוכל תרומה בידיים טמאות כגון דבילה שלא הוכשרה וכו' שהמשקה שבפיו קודם

שיהפכנו רוצה לומר קודם שיהפכנו בידו ובאצבעו. ולא כדברי מכ"ת שכתב שכשמתהפך המאכל ללועסו נתלש הרוק ומטמא, שהרי אי אפשר לאוכלו בלתי היפוך בפה. אבל היפוך הכתוב כאן הוא היפוך על ידי אצבעו. ודוק ותשכת. נמצא כללו של דבר כי רוקו של הטמא בעודו בתוך פיו כל זמן שלא היפך בעצמו, או כל זמן שלא מוצץ רוקו להוציאו לחוץ ברצונו, אינו מכשיר ואינו מטמא את האוכל בלתי מוכשר שבתוך פיו. וכמו שכתב ז"ל דדומה למים שלא נתלשו אלא עדין הם בקרקע שאין מטמאין אלא לרצון וכו'. ואין לומר כדברי מכ"ת דלהכי כתב הרמב"ם ז"ל מי שהיה אוכל תרומה בידים טמאות ולא כתב שהוא עצמו היה טמא, למימר דמשום שהוא היה טהור הוצרך לשיכניס ידיו הטמאות לתוך פיו. אבל מאי דנקט בידים טמאות אתא לאשמעינן דאעפ"י שהוא טהור לגמרי, כיון שידי טמאות והכניס ידו לפיו והיפך טימא הדבילה שבפיו אעפ"י שאין ידיו טמאות טומאה ממש, דאילו היו טמאות ממש כגון שנגע בשרץ בטמא כל גופו, אלא בסתם ידים שניות עסקינן כנ"ל בהלכות שאר אבות הטומאות בפ"ח וע"ש.

האמנם כאשר שום טומאה אחרת נגעה בלשונו או ברוקו אפילו בהיותו בתוך פיו, פשיטא דנטמא האדם ואין כאן משום בית הסתרים וכדהוכיח כ"ת בארוכה. וכל הנהו מקומות שהביא מעכ"ת ראייה משם לדבריה, איירו כאשר איזו טומאה גמורה אחרת ממש נגעה בלשונו או ברוקו כהיא דפ"א מהלכות טומאת מת טומאת מגע וכו', הוא [רכב, א] שנגע האדם בבשרו בטומאה עצמה וכו'. ואפילו בלשונו וכו'. וההיא דפרק עשרים דהלכות טומאת מת דקאמר בלע טבעת ונכנס באוהל המת וכו', הטעם הוא משום דטבעת הוי כלי ואין צריך הכשר ולכך לא אקרי בלוע אלא בהיותו בנפש החיה בדוקא ולא בפיו. אבל דבילה בלתי הכשר אינה מקבלת טומאה כלל אף אם נכנס בה באהל המת בעודה בתוך פיו.

גם ההיא דפ"ק דשבת גבי שמנה עשר דברים וכו' קאמר בהדיא דומיין דאכיל אוכלין טמאין ושדי משקין דתרומה בפומיה, אבל אם הוא מי פירות אינן מקבלין טומאה בפיו. גם ההיא דפרק עשרים מהלכות טומאת אוכלין איירי לבתר שיצאו מתוך פיו וכמ"ש המשקין שיוצאין מאותם הטמאים וכו' מטמאין לרצון ושלא לרצון. אבל בעוד רוקו בתוך פיו אינו מטמא אלא לרצון כגו' בסוף פרק ט"ז מהלכות אלו, דאז דומה למים שלא נתלשו ועדין הם בקרקע וכו' כמו דכתיבנא לעיל. נמצינו למדין שאין הרוק מכשיר בהיותו עדין בתוך הפה אלא אם כן נתלש. ואת הגלע"ד כתבתי לדינא.

בדין מי שיש לו חולי של ריח רע מהו שיקרא קריאת שמע

שאלה פ.ג. עוד ילמדנו רבינו: באיש אחד שיש לו ריח רע גדול נודף מפיו ומנחיריו, אם הוא ראוי להניח תפילין, או אם יוכל ליגע בספר תורה, או לקרות קריאת שמע ולהתפלל. לפי שלעניות דעתי צריך לכל אדם להתרחק מארבע אמות שלו בשעת תפלתו ובשעה שקורא ק"ש. ודא אין צריך לפנים. האמנם מה שאני מסתפק הוא באדם עצמו מארי דעובדא. אי נימא שהוא אסור בכולן מדי דהוי בגוף שאינו נקי שאסור להניח תפילין או להתפלל וכ"ש לעלות ולקרות בספר תורה. או גומר מאחר דלא סגי בלאו הכי ודרכו כך היא תמיד כבר דיש בריחו וצחנתו ולפחות לעצמו יכול להניח תפילין ולקרות ק"ש וכיוצא בזה.

עוד יש להסתפק אם יהיה אסור ליגע בספר תורה ובתפילין מדי דהוי כמו גוף שאינו נקי שאסור ללבוש תפילין ומה לי מלמטה ומה לי מלמעלה. וכבר קדמונו רבותינו ז"ל ואמרו פי חזיר כצואה עוברת, והמשילן זה לזה. ולמה לא נתרחקו בני אדם ממנו בשעה שמתפללים בריחוק ארבע אמות כמו שצריך להתרחק מן פי חזיר ומן הצואה ארבע אמות, ומשנה ערוכה היא בפ"ג מברכות: וכמה ירחיק מהם ומן הצואה, ארבע אמות. וכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות ק"ש ח"ל: ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ארבע אמות וקורא אם פסק הריח וכו'. שמע מינה הדבר תלוי בריח הרע. עוד כתב הרמב"ם ז"ל סוף פרק שביעי מהלכות ביאת מקדש וז"ל: וכהן שהוא מזוהם בזיעתו רוחץ ושוף כל גופו בבושם ועובד. היה ריח פיו רע גותן בפיו פלפל או זינגביל וכיוצא בהן ועובד. ואם עבד בזיהום זיעתו או בזיהום פיו הרי חילל עבודה עכ"ל.

למדנו מכל זה שכל דבר שבקדושה צריך גוף נקי וטהרת הגוף אח"כ. ואי תימא אין להביא ראיה מהעבודה לקריאת שמע ולתפלה ולס"ת משום דשאני קדושת המקדש דתמירא וטמא אינו יכול ליכנס למקדש בעודו טמא ולתורה קיימא לן כל הטמאים קורין בתורה משום דדברי תורה אינן מקבלין טומאה דכתיב הלא כת דברי כאש גאום ה'. או דילמא בענין הריח רע והזהמה אדרבה גורת הכתוב היא משום והיה מחניך קדוש משום שהוא דבר מורגש בעין והפגם והפיסולת, אבל בענין הטומאה שאינו מורגש בחוש העין לכן הותרה בתלמוד תורה וכיוצא. או דילמא לא שנא המצוה של תפילין ושל ק"ש ושל ס"ת הנכתב בקדושה מן העבודה [רכב, ב.], וכמו שאסורים כל אלו לעבוד עבודה במקדש אם הם כהנים כך הם אסורים לקרות ק"ש או בס"ת או להתפלל בעוד הריח רע שרוי עליהם. וכי תימא אחר שאמרת דלא שנא דא מן דא. אמור מעתה גם הבעלי מומין יפסלו לכל הגי' כמו שהם פסולים לעבודה. ולא היא דלא מצינו

יצחק נסים

בעלי מומין שנפסלו מלהתפלל או מלקרות ק"ש או בס"ת או מלעסוק בתורה ולא נפסלו הבעלי מומין אלא בכהנים ובנשים. ומדהאי ליתא, גם ההיך ליתא ויותרו כל הבעלי ריח רע לעסוק בתורה ולקרא ק"ש ובס"ת וללבוש תפילין ולהתפלל.

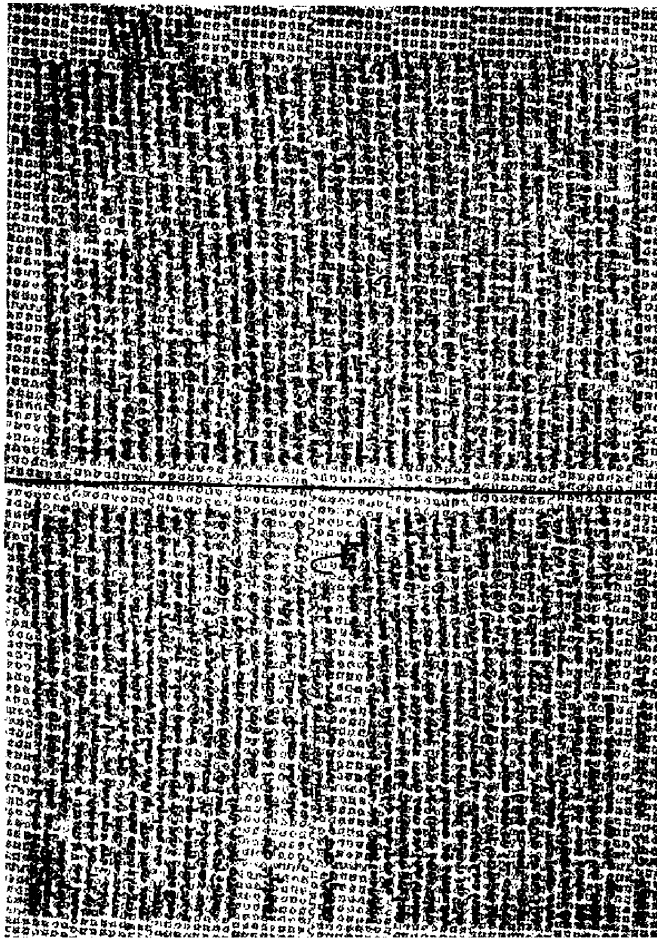
ואם תרצה לתלק בין ריח רע חיצוני לריח רע הקבוע בגופו. ולא היא. דאדרבה הריח רע הקבוע בגופו טפי ממאס שהוא תמידי מש"כ בצואה וממי רגלים שאעפ"י שיצאו מן האדם עצמו כבר נפסק ריחם משעת יציאתם לחוץ מש"כ בריח רע קבוע בפיו או בנחיריו או בגופו או תחת שיחיו שהוא נקרא ריח שיש לו עיקר ואינו פוסק צחנתו וביאושו. ואמרו חז"ל גדולי החכמים לא היו מתפללים בבית שיש בו שכר או מוריס מפני עיפושו מפני שריחו רע אעפ"י שהמקום טהור. ומכ"ש לנדון כזה. ולעניות דעתי צריך להתישב בדין זה. עתה יורונו המורים לצדקה ארחות חיים ונלכה בהם.

תשובה. על מה ששאל מעכ"ת כאדם שריחו רע וריח רע נודף מפיו או מחוטמו מה דינו וכו'. דבריוך שמעתי והנלע"ד כתבתי כי בודאי חובה עליו לקרות ק"ש ולהתפלל ולא יבטל מצות שהוא מחויב בהם. וההיא דהבאתה דגדולי החכמים לא היו מתפללין בבית שיש בו שכר וכו'. אינו לדינא גמירא אלא למידת חסידות. משום דאפשר היה להם להתפלל במקום אחר גקי ומהיות טוב אל תקרי רע. ואין הכי נמי דאי נפיל ואקרי הכי, כגון (שהם) [שאין] להם מקום וולתו לקרות בו, כגון אם היו אסורים בבית הסוהר וכיוצא בו, לא מפני זה היו פוטרים עצמן מלהתפלל שם. ומכ"ש דלישנא בגמרא משמע כן, מדקאמר גדולי החכמים נהגו כן. ואי משום דינא הכי הוא, מה לי גדולים מה לי קטנים. אלא שמע מינה משום מדת חסידות קאמר לה דנהגו כן הם אבל לא שאר העם. ופשוט הוא דאין להתרחק אלא מצואה ממש דאז אסור להתפלל שם. אבל שאר מיני ריח רע מדת חסידות הוא להתרחק משם אבל אינו לחיוב ולביטול מצות עשה. ואדרבה האדם עצמו שיוצא ממנו ריח רע מפיו או מנחיריו מחויב לקרות ק"ש ולהתפלל ואת הנלע"ד כתבתי.

הצעיר חיים

אמר שמואל הן אמת כי לדעתי החלושה היה נראה דלא יכל למקרי ק"ש וכיוצא בה מההיא דכתב הרמב"ם ז"ל בהל' ק"ש בפרק שלישי בסעיף י"ב וז"ל: ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ארבע אמות וקורא אם פסק הריח ואם לא פסק מרחיק עד מקום שפסק הריח. ושאין לה עיקר, כגון מי שיצא ממנו רוח מלמטה, מרחיק עד מקום שתכלה הריח וקורא וכו'. והראב"ד ז"ל מחמיר יותר וז"ל: כתב הראב"ד ז"ל אינו כן, אלא מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח וקורא דהא

(ספר: אל האל שיש חסד) (מאת: דוד טרומט) (עמוד: 10)

תניא כוותיה דרב חסדא דסבירא ליה הכי. והרב בעל הכסף משנה כתב וז"ל: ורבינו סובר דאף ע"ג דתניא כוותיה דרב חסדא, הא אמר רבא לית הלכתא בכל הני שמעתתא וכו'. אבל לפחות נקיטין כמ"ש הרמב"ם ז"ל שצריך להרחיק ארבע אמות וקורא אם פסק הריח וכו'. ובנדון דידן דלא פסק הריח פשיטא דלא מצי למקרי כל זמן שהריח רע מצוי.

האמנם קשה לן טובא למימריה, וכי יהיה זה האדם יותר תמור מן המצורע ויהיה כגוי גמור [רכג, א] לכל דבריו ולא ילבש ציצית ולא תפילין ולא יקרא ק"ש ולא יתפלל ולא יקרא בס"ת ולא יברך ברכת המזון ולא ברכות הנהנין, הא המת טוב ממנו? הא אין לנו לומר כלשון ראשון אלא כלשון אחרון, שכתב שם הרמב"ם ז"ל בסעיף י"ד וז"ל: היה קורא והגיע למקום הטינופת לא יניח ידו על פיו ויקרא, אלא יפסיק עד שיעבור מאותו מקום. וכן הקורא שיצתה ממנו רוח מלמטה יפסיק עד שתכלה באשה וחזור לקריאתו. וכן בדברי תורה. יצתה רוח מתבירה, אע"פ שמפסיק לקרית שמע, אינו פוסק לד"ת.

ומעתה תירץ הרמב"ם ז"ל שאלתינו, וכי מי סאני ליה למימר וכן הקורא שיצתה ממנו רוח מפיו, או מגופו וכיוצא בזה, אלא ודאי דלא החמירו חז"ל אלא ברית היוצא מאותו מקום דוקא, שהוא מקום הטינופת ומוצא הצואה ומוצא המי רגלים והיא הערלה. אבל ממקומות האחרים שבגוף לא הוזכרו בגמרא כלל. עוד ראיה ממה שכתב בסעיף י"ג וז"ל: צואה עוברת, כגון שהיתה שטה על פני המים אסור לקרות כנגדה. ופי' חזיר כצואה עוברת דמי ואסור לקרות כנגדו עד שיעברו ממנו ארבע אמות. ואם איתא דכל ריח הפה אינו יכול להתפלל לא לו ולא אחרים כנגדו. מאי איריא פי חזיר. לשמעין אפילו פי אדם ומימילא ילפינן לפי חזיר ולשמעין רבואתא. אלא ודאי פי חזיר דווקא כצואה עוברת ולא פי בני אדם ומכל שכן ריח נחיריו ושיחיו. וכן כתב הרב בעל הכסף משנה ז"ל שם וז"ל: ופי' חזיר וכו' שם מימרא דרב פפא ואמרו שם דאע"ג דסליק מנהרא לפי שכיון שדרכו ללכלך פיו תמיד דיינינן ליה כגרף של רעי, ורבינו כתב סתם פי חזיר בלא שום חילוק ומימילא משמע, דמהי תיתי לן לפלוגי עכ"ל. הרי מפורש היטב כי עיקר הגזירה אינה אלא בצואה ודכוותא ולא ממקום אחר. ופי' חזיר נשתנה מכל שאר הפיות אפילו של בהמות וחיות לדון אותו כגרף של רעי לרוב מאיסותו כי נבל הוא ונבלה עמו, אבל בשאר פיות מן הנבראים אע"ג דמאיסי לית לן בהו.

ומעתה באנו אל נידון דידן, כי אין ראוי לבטל האדם הזה מן התפלה ומן הק"ש ומן קריאת ס"ת ומכל המצוות שבתורה. הן אמת שטוב הוא לו להתרפא מן התלאים האלו או להשים עליו ריח בשמים טובים להסיר הריחות הרעים מעליו

יצחק נסים

ובפרט בשעת התפלה ובעסק התורה וכיוצא בזה. ואם הדבר קשה בעיניך כבר אמרו הקדמונים כל הלכה שהיא רופפת בעיניך זיל חזי מאי עמא דבר וכו'. ומעולם לא שמענו ולא ראינו איש שנתעבב להתפלל מפני ריח פיו או נחיריו, אעפ"י שנמצאים בזמנינו כמה בני אדם ריח פיהם גודף יותר מבית הכסא, לא נמנעו מלהתפלל בתוך ארבע אמותיהם וגם הם לא נמנעו מלהתפלל. וזה פשוט ואין צורך לפנים. ואע"ג דדברי מורי אבי הרב נר"ו אינם צריכים חיזוק כלל ומכל שכן ממני הפעוט, עכ"ז גיליתי דעתי כאן ואת הנלע"ד כתבתי.

נאום הצעיר שמואל

בדין יין של צימוקים לחיוב מעשרות בא"י

שאלה פד. ילמדנו רבינו ביין שעושין מצימוקין בארץ ישראל אם הוא חייב במעשרות או לאו. ואם תמצא לומר שחייב, אם חיובו הוא מן התורה או מדרבנן או במנהג בעלמא. ואין השאלה הזאת לסברת האומר דאין קנין לגוי בארץ ישראל וכו'. דודאי חייבים, אלא לסברת האומר שיש קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע ממעשרות צריך לידע [רכג, ב] המנהג שנהגו רוב העולם הדריים בארץ ישראל להוציא ממנו תרומה ומעשרות בזמן הזה. ולא ידעתי טעם לדבר. ואדברא מדברי הפוסקים נראה שהוא פטור, שהרי פירות שגדלו בקרקע הגוי ונגמרה מלאכתם ביד הגוי ומרחן הגוי פטורים מכלום. וזה לדעת רוב הפוסקים ובראשם הרמב"ם ז"ל. והנה הצימוקין שמוציאים מהם היין כבר גדלו בקרקע הגוי וברשות הגוי ונגמרה מלאכתן ברשות הגוי והעמידן ערימה ברשות הגוי ובשעת חיובן במעשרות שהיא בשעת העמדתן ערימה היתה ברשות הגוי ונמצא שהם פטורין לגמרי. ואחרי כך כשלוקח הישראל הצימוקים ושורה אותם במים ומוציא מהם יין מהיכא תיתי לחייב אותו במעשרות. וכי תימא אינו נקרא גמר מלאכה אלא עד שיוציאו יין אם כן גם הדגן דאדגן ביד הגוי והעמידו כרי של חיטים ואח"כ מכר החיטים לישראל ואח"כ טחן ישראל החיטים ולש הקמח ועשאו עיסה ואח"כ אפה הפת ואז הוא גמר מלאכתו למה לא יתחייב גם הפת [ה] הוא להוציא ממנו מעשרות. וכי תימא הכי נמי, לא מצית למימר הכי ופוק חזי מאי עמא דבר. אלא מאי אית לך למימר דטעם החיטים הוא שכבר נגמרה מלאכתם ביד הגוי ונפטרו כדתנן החיטה משימרת, זירק הנאגד משיאגדנו וכו'. גם הצימוקים משישמים בקופה למכור אותם נגמרה מלאכתם. וכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות תרומות וז"ל: פירות הגוי שגדלו בקרקע הגוי אם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרו ישראל חייבים בכל מן התורה עכ"ל. הא אם נגמרו ביד הגוי הם פטורים.

תשובות רבי חיים ויטאל

ועוד אפשר להסתפק אפילו בענבים עצמם אם בצר אותם הגוי לאכילה ולקחם ממנו ישראל לאכילה ואח"כ דרכן שיהיו פטורים מן המעשרות. אם לא בענבים שבצרן הגוי לדעת ישראל לעשותם יין ולדרוך אותם שבדאי הוא שלא נגמרה מלאכתם ליין והוא הדריכה אלא ביד הישראל ואז חייבים בודאי מן התורה. וכדי שלא יבאו ישראל לידי שגגה מן הענבים שבצרם הגוי לאכילה לבין הענבים שבצרם הגוי לדריכה. לכן נהגו להוציא מעשרות מכל היין שנעשה מן הענבים. אבל הנעשה מן הצימוקין דעתי לפטור אותו מכלום. ולכן יורונו המורים לצדקה הדרך אשר נלך בה לחיים.

תשובה. על מה ששאל מעכ"ת על היין הנעשה מן הצימוקים הנקחים מן הגוים גמורים מכל מלאכתם אם חייבים במעשר או אם לאו. דע לך כי מה שאנו נוהגים בזה הוא זה, כי מספקא אנו מוציאים ממנו תרומה ומעשר בלא ברכה. והטעם הוא לפי שנודע אצלנו כי הלוקח מן הגוי דבר שנגמרה מלאכתו וגם נתמרח בידו פטור מן המעשרות. וכבר נתבאר במשנה⁶ כלכלה עד שיחפה וכו'. ונמצא כי כיון שהישראל אסף הענבים בסלו נגמרה מלאכתו בידו ואסור לאכול מהם עראי. ועכ"ז קתני במתניתין⁷ היין משיקפה וכו' וכל זמן שלא קפה שותה ממנו עראי. אלא על כרחין אית למימר דאף על גב דנגמרה מלאכתו בהיותם ענבים. עכ"ז כשבא לעשות מהם יין נתברר שעדיין לא נגמרה מלאכתו האמיתית שהיא דריכתו⁸. וכי האי גונא אמינא אע"ג שאלו הענבים נעשו צימוקין ביד הגוי ונגמרה מלאכתו לגמרי, כיון שהישראל קונה אותם לעשותם יין גילה דעתו שרצונו לדרוך אותם ולשרות אותם במים ולהוציא מהם יין. והרי נגמרה מלאכתו האמיתית ביד ישראל ונתחייבו במעשרות ועכ"ז מספקא לא מברכינן, וברכות אינם מעכבות. ואין אנו מברכין על הפרשת מעשרותיהן והנלע"ד בתבתי.

חיים

בדין ירק שנזרע בכרם שעדיין לא הוציא פירות

שאלה פה. ילמדנו רבינו: בדין ירק כגון קישואים או מלפפנות או דילועין או כיוצא בהם שנזרעו על ידי גוים בתוך כרם אחד שניטע מחדש ועדיין לא עשה אותו הכרם פירות וביני וביני זרעו בתוכו ירקות. יורנו מורנו אם נאסרו

6 מעשרות פ"א, ה'.

7 שם, משנה ז'.

8 עיין שדה הארץ הגו' לעיל מבוא והע' 11 וכן שו"ת עין משפט לר' עזרא מלכי, סי' י

דף ל"ז ע"ב ובס"י י"א, דף מ"ב ע"א.

יצחק נסים

באכילה או לפחות * בהנאה או לא נאסרו כלל. ולעד"ן שהם מותרים אפילו באכילה, ומנא אמינא לה ממה שכתב הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות כלאים וז"ל: מאימתי התבואה או ירק מתקדשין משישרישו, ענבים משיעשו כפול הלבן וכו'. אבל תבואה שיבשה כל צרכה וכו', וכן ענבים שבשלו כל צרכן חרע תבואה או ירק בצידן אעפ"י שזה אסור אינם מתקדשות עכ"ל. הרי נתבאר מדבריו שאין האיסור חל עליהם עד שיהיו שניהם יחד פירי. עוד שם וז"ל: גפן שיבשו העלים שבה כדרך שתתיבש בימי הקור. אסור לזרוע בצידן ירק ואם זרע לא קדש, ובאמרו מלת כדרך כיון לומר שעדין יש בה לחלוות ותקוה לחזור ולחיות בימי הקיץ. שאם לא כן פשיטא שעץ בעלמא הוא. ואם כך גם נטיעות אלו הקטנות שעדין לא עשו פירות הם כיוצא בהם.

האמנם מה שאני מסתפק בזה הוא במ"ש לא קדש ולא אמר מותרין ואפשר שרצונו לומר לא קדש לאסור אותם בהנאה. אבל מותרים הם בהנאה. אבל אסורים הם באכילה. או דילמא מותרים הם אפילו באכילה. וכן נראה מדברי הרב ז"ל שאמר סתם ולא חילק בין הנאה לאכילה במקום הזה. ובמקום אחר באותו הפרק עצמו מצינו שחילק בין הנאה לאכילה.

עוד אני שואל אם איסור הירקות הוא איסורא מדאורייתא או מדרבנן, כי מדברי הרב ז"ל נראה שהוא מדרבנן. ונפקא מינה כשיהיה בהם ספקא אם נזרעו אצל כרם זה או לא נזרעו אצל הכרם ספקא דרבנן לקולא ואזלינן בתר רובא. ואם ספקא דאורייתא אזלינן לחומרא. ואת"ל שהם מדאורייתא ואסורים באכילה עדין יש לשאול אם צריך לחקור עליהם אם הם זרועים בתוך הכרם או לאו. ועל הכל יבא דבר האדון, כי לע"ד נראה שאין צריך לחקור עליהם מאחר דאזלינן בתר רובא ואזלינן לקולא לפי שהם ספיקות רבים. ספק אם נזרעו שם או אם לאו. ואת"ל נזרעו ספק אם היו רחוקים מן הכרם כשיעור הרחקתן או קרובים לכרם. ועל הכל יבא דברו לנו כגשם יורה. ושכרו כפול מן השמים.

תשובה. על מה ששאל מעכ"ת אם איסור הירקות בכלאי הכרם הם מדאורייתא או מדרבנן. כבר כתב הרמב"ם ז"ל בתחילת פ"ה מהלכות כלאים, הזורע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם הרי זה לוקה וכן כתב בפירוש בפ"י מהלכות מאכלות אסורות. הרי בפירוש דירקות הם מדאורייתא אבל הזרעים הם מדבריהם אעפ"י שהתוספות והר"ן ז"ל חולקים עליו ואומרים דאף הירקות הם מדרבנן. ובענין הזורע ירק בכרם והוא נטיעות קטנות שעדין אינן עושים פירות מה שנלע"ד כפשוטו הוא דלכתחילה אסור לזרעם. אבל אם זרעו אותם בדיעבד מותרים באכילה.

ואלו הם מדרגות הכלאים אם זרע תבואה בכרם שהענבים שלה הם כפול הלבן ואח"כ השרישה התבואה או תביאה שליש, הרי זה קדש ומקדש. פירוש שהענבים עצמם שהיו בכרם הם קדושים ונתקדשו ונשרפים. וגם כן הם מקדשים גם לתבואה שנוצעה שם שתקדש גם היא. ואם הענבים שבכרם עדין הם קטנים ולא הגיעו לכפול הלבן, אז הענבים עצמם אינם קדושים ואינם נשרפים. אבל הם מקדשין את התבואה שנוצעה ביניהם וצריך לשרוף אותה. ואם עדין אינם ענבים כלל כמו סמדר, אז לכתחילה אסור לזרוע ביניהם. ואם זרע בדיעבד [רכה, ב] מותרין אף באכילה ואינם מקדשין ולא מתקדשין. דלא מצינו בתורה בכלאי הכרם הפרש בין אכילה להנאה כלל. ואין לדייק מדברי הרמב"ם ז"ל כלל למימר דשאני בין אכילה להנאה כמו שדקדק כ"ת, בעבור כי אין לדבר הזה שורש כלל בגמרא. ובענין מה ששאלת אם צריך לחקור עליהם אם הם זרועים בתוך הכרם וכו'. גם זה נתבאר בפרק עשירי מהלכות מאכלות אסורות דאיסור ספק כלאי הכרם בארץ ישראל, היינו בכרם ניטע ירק, וירק נמכר חוצה לו ממש. ואנו מסופקים אם הוא ממה שבתוכו, אם לאו, ובכ"י האי גונא אסור. אבל אם הירק נמכר רחוק מן הכרם שהוא אין צריך לחקור כלל אם הוא מהכרם הזה או אם לאו והנלע"ד כתבתי נאום

חיים

בידיעת מהו טבל הנזכר במשנה ובתלמוד

שאלה פו. המורה לצדקה יורנו בשם טבל הנזכר במשנה ובגמרא מה טיבו. בעבור כי ראינו בפירושו דרכים משונים זה מזה. ולכן יעמידנו בו על קו האמת והיושר. והנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.

תשובה. לדעת הרמב"ם ז"ל כי הטבל הוא הדגן שעדין לא הופרש ממנו התרומה הגדולה, או שלא הופרש ממנו התרומת מעשר. וטעמא הוא משום דהני אית בהו עון מיתה אי אכיל ליה קודם שהפרישן. האמנם אחר שהפריש שתי תרומות אלו אז נקרא הדגן ההוא חולין סתם, ואעפ"י כן האוכל ממנו קודם שהפריש מעשרותיו הרי זה לוקה, אבל אין בו מיתה. ולפעמים במשנה ובתלמוד קורא גם לדגן הזה שלא הוציא ממנו מעשרות בשם טבל, משום דעדין אית ביה איסור לאו ועונש מלקות. ואחר שהפריש ממנו גם מעשר שני או מעשר עני בשנתו, ומכל שכן מעשר ראשון, אז נקרא אותו הדגן חולין מתוקנים לגמרי. וזה נזכר בהרמב"ם ז"ל בפ"ח ובפ"ט מהלכות מעשר ראשון ובפ"ט מהלכות סנהדרין. האמנם בתלמודא דידן לא נמצא כן זולתי בפ"ג ממסכת מכות אמרו שם

יצחק נסים

דמעשר שני טביל, וקאמר מגלן דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך וכו'. משמע דעובר על לאו ולקי אבל לא מיחייב מיתה. וגם זו איננה הוכחה משום דכיון דאית ביה לאו אם כן גם הוא נכנס בכלל ולא תחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לה' דמהאי קרא נפקא לן דהאוכל טבל חייב מיתה, מדקאמר אשר ירימו לעתיד משמע דעדין לא הורמו, ונודע כי מעשר שני אקרי נמי קדש. ואדרבה מצאתי הפך מזה דין מפורש בירושלמי בפ"ד דמס' דמאי אמתניתין דר' אליעזר אומר אין אדם צריך לקרא שם למעשר עני של דמאי וכו'. וקאמר התם רב דהאוכל טבל טבול למעשר עני חייב מיתה. והתם אמרו דבין ר' אליעזר ובין חכמים מורים בדין זה, אבל פליגי בטעמא אחרינא שהוזכר שם.

גם רבינו שמשון ז"ל בפ"ד ממס' דמאי הביא ההיא דפ"ג דמכות דכתבינן לעיל. ועלה אייתי נמי הך סוגיא דירושלמי וכתב דהני תרתי סוגיי אולי כחדא. נראה מדבריו דסבירא ליה דאף תלמודא דידן סבר הכי ובודאי דטעמיה הוי כיון דאית ביה לאו מן התורה. גם מדברי רבינו שמשון משמע דהלכתא כההיא דרב בירושלמי. גם בסוף פ"ז דדמאי על משנה מאה טבל מאה חולין וכו'. כתב הרמב"ם ז"ל כי יש חילוק בין חולין סתם לחולין מתוקנים. וכתב כי כל הקדמונים נשתבשו בפירוש זאת המשנה וכו'. נראה מדבריו דזו סברת הרמב"ם היא לחלק בין חולין סתם לחולין מתוקנים ואינו מוכרח בתלמוד שהרי כל הקדמונים לא פירשו כן. וכך מצינו בפרק עשירי [רכה, א] מהלכות מאכלות אסורות דכתב הרמב"ם ז"ל הדין הנו' דלא מחייב אמצעו מיתה אלא מלקות. וכתב הראב"ד ז"ל סברא היא זו והיא יפה בעיני וכו'. הרי כי אין זה רק סברא בעלמא. ואם כן כיון דמצינו בירושלמי בבירור הפך מהרמב"ם, למה נסמוך על סברתו ונניח דברי הירושלמי המבוארים. כיון דתלמודא דידן לא פליג עליה בהדיא. ואף כי בעל מגדל עוז הבין שדברי הראב"ד ז"ל קאי אמאי דהיינו במלקות ולא אמאי דפטר ליה ממיתה מי שיעיין היטב יבחר דרכנו. כי הרי הוא כתב משום דכתיב בהנך קראי קדש משמע מדבריו דלהכי אין לחייב מעשר שני במיתה כיון דלא אקרי קדש ודוק תשכח.

גם מלבד כל זה יש קושיא להרמב"ם ולהראב"ד דכיון דמעשר שני כתיב ביה בערתי הקדש מן הבית למה אין בו מיתה כדכתיב במשנה בערתי הקדש זה מעשר שני ונטע רבעי. גם הראב"ד בפ"י מהלכות מאכלות האסורות כתב דילפינן קדש קדש ממעשר שני ואם כן שפיר קרינן ביה ולא יחללו את קדשי בני ישראל. גם רבינו שמשון בההיא משנה דסוף פ"ז דדמאי לא חילק בין חולין סתם לחולין מתוקנים. משמע דפליג אהרמב"ם דטביל למעשר עני ומעשר שני איקרי טבל ממש ולא חולין סתם. ומתניתין כשהופרש הכל מיירי.

גם בילקוט בפרשת ראה¹⁰ בשם הפסיקתא¹¹ כתב דטבול למעשר עני ומעשר שני הוי במיתה. גם במדרש איכה על פסוק גלתה יהודה מעוני כתוב כן וע"ש. גם במסכת יבמות בפ"ט בדף פ"ו נתברר זה בבירור גמור וע"ש. האמנם בירושלמי בפרק ה' דמעשר שני ופ"ט דסוטה¹² במשנת יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר, כתב דמעשר ראשון במיתה, ומעשר שני בעון טבל. משמע בלאו לחודיה ולא במיתה. גם רבינו עובדיה מברטנורה ז"ל בפירוש המשניות הביא הך דירושלמי בפ"ד ממסכת דמאי בלשון סתום משמע דסבר הכי. ועיין במס' גדרים בפרק י"א בדף פ"ד בפ' הר"ן ז"ל על התלמוד ושם נתבאר כל זה היטב.

ובענין הטבלים של הגוים. איתא במסכת בכורות בפ"א בדף י"ג בע"א וז"ל: הלוקח טבלים ממורחים מן הגוי פטורים. מ"ט דגנך אמר רחמנא ולא דיגון גוי ואי מירחינהו ישראל אחר ברשות הגוי. כגון אם היה הישראל אריסו או שלוחו של גוי, מעשרן הישראל הלוקח מן הגוי והן שלו. והוי כשיטת מאן דסבר דגנך ולא דיגון גוי. ואי לא מירחינהו הגוי חייבים משום דאין קנין לגוי להפקיע בארץ ישראל כל זמן שלא מירח. וזו היא סברת ר"ש ור' יוסי. אבל אין זה אלא מדאורייתא, אבל מדרבנן חייב משום גזרת בעלי כיסין, כנו' במסכת מנחות בפרק ר' ישמעאל בדף ס"ו. וראיה לזה שהרי ר"ש ור' יוסי מודין דמעשרין משל גוים על של גוים משום דתרווייהו מדרבנן, ולא פליגי אלא משל גוים על של ישראל משום דהאי מדאורייתא והאי מדרבנן. אבל רבי מאיר ור' יהודה סבירא להו דאם מירח הגוי חייב אפילו מדאורייתא ולא סבירא להו דגנך ולא דיגון גוי משום דכתיב תרי זמני דגנך דגנך כנו' שם במנחות.

ובזה יתבאר לך מה הפרש יש בין טעמא דמירוח גוי פוטר לטעמא דיש קנין לגוי. כי ענין פלוגתא אי יש קנין לגוי או לא, היינו בענין השדה בעצמו אי הוי קנוי ביד הגוי או לא, בין אם מירח בין אם לא מירח. אבל טעמא דמירוח הגוי פוטר משום דכתיב דגנך. היינו בין אי אמרינן יש קנין לגוי או אין קנין לגוי. והרי הם שני מיני מחלוקות נפרדים. ועיין במנחות בפ' ר' ישמעאל בדף ס"ו ע"ב בתוספות בדיבור המתחיל מירות הגוי תנאי היא וכו'. והבן סיום דברי התוספות הנז' מההיא דאייתי מן הירושלמי. ועיין בגיטין סוף פ' השולח. עד כאן הגיע לידי מכתיבת יד אבא מורי הרב זלה"ה כמה"ר חיים זלה"ה וכתבתים לאות טוב.

10 ס' תתצ"ב.

11 פסיקתא רבתי פכ"ה, מהדורת ר"מ איש-שלום, וינא תר"מ, דף קכ"ו ע"א.

12 דף מ"ז ע"א.